

УДК 343.35:340.134:341.1/8

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.16>

КОРУПЦІЯ ТА ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ КОНТЕКСТІ

Панасюк О.П.,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри права,
Волинський інститут ім. В'ячеслава Липинського,
Міжрегіональна академія управління персоналом*

ORCID: 0000-0002-9871-3441

e-mail: sasha-.p@ukr.net

Панасюк О.П. Корупція та її соціально-правовий вимір у національному та міжнародному контексті.

Стаття присвячена аналізу корупції як складного соціально-правового феномену у національному та міжнародному контексті. Показано, що корупція поєднує ознаки протиправного діяння, спрямованого на зловживання владними чи службовими повноваженнями задля приватної вигоди, та соціальної девіації, яка проявляється у руйнуванні морально-етичних засад суспільства. Підкреслено відмінності між дефініціями у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» 2011 р. та чинному Законі «Про запобігання корупції» 2014 р. Досліджено як національне, так і міжнародне законодавче регулювання, зокрема положення Конвенції ООН проти корупції, конвенцій Ради Європи, ОЕСР та інших міжнародних інструментів, спрямованих на гармонізацію стандартів і посилення транскордонної співпраці. Значну увагу приділено соціальним наслідкам корупції – від поглиблення бідності та нерівності до підриву довіри до держави, інституційної деградації органів влади та формування правового нігілізму. У статті відзначено, що в умовах воєнного стану корупційні ризики, особливо у сфері безпеки та оборони, становлять пряму загрозу національній безпеці. Проаналізовано зарубіжний досвід, який демонструє різні моделі правового підходу: від відсутності загальної дефініції з фокусом на конкретних складах злочинів до розбудови комплексних інституційних механізмів. Встановлено, що в Україні створено розгалужену антикорупційну інфраструктуру (НАЗК, НАБУ, ВАКС) та нормативну базу, гармонізовану з міжнародними стандартами, однак ефективність її функціонування залежить від наявності політичної волі та активності громадянського суспільства. Аргументовано, що подолання корупції можливе лише за умов поєднання репресивних, превентивних та просвітницьких заходів, зміни суспільних установок і формування культури нетерпимості до корупційних практик. У статті зроблено висновок про необхідність інтеграції національних та міжнародних зусиль у сфері протидії корупції, оскільки це явище визнано глобальною загрозою, подолання якої можливе лише шляхом скоординованих дій і всебічної імплементації міжнародних стандартів у внутрішнє право.

Ключові слова: корупція, соціально-правовий вимір, антикорупційне законодавство, міжнародні стандарти, Конвенція ООН проти корупції, правовий нігілізм, антикорупційні органи, воєнний стан, політична воля, запобігання корупції.

Panasiuk O.P. Corruption and its socio-legal dimension in the national and international context.

The article is devoted to the analysis of corruption as a complex socio-legal phenomenon in both national and international contexts. It demonstrates that corruption combines the features of an unlawful act aimed at abusing public or official authority for private gain and a form of social deviance manifested in the erosion of the moral and ethical foundations of society. The differences between the definitions provided in the Law of Ukraine «On the Principles of Preventing and Combating Corruption» of 2011 and the current Law of Ukraine «On the Prevention of Corruption» of 2014 are emphasized. Both national and international legal regulations are examined, including the provisions of the United Nations Convention against Corruption, the Council of Europe conventions, OECD instruments, and other

international mechanisms aimed at harmonizing standards and strengthening cross-border cooperation. Particular attention is paid to the social consequences of corruption – from deepening poverty and inequality to undermining public trust in the state, institutional degradation of government bodies, and the formation of legal nihilism. The article notes that under martial law, corruption risks, especially in the security and defense sectors, pose a direct threat to national security. Foreign experience is analyzed, demonstrating various models of the legal approach: from the absence of a general definition with a focus on specific crime elements to the development of comprehensive institutional mechanisms. It is established that Ukraine has created an extensive anti-corruption infrastructure (NACP, NABU, HACC) and a regulatory framework harmonized with international standards; however, its effectiveness depends on the presence of political will and the activity of civil society. It is argued that overcoming corruption is possible only through a combination of repressive, preventive, and educational measures, a change in public attitudes, and the formation of a culture of zero tolerance for corrupt practices. The article concludes that integrating national and international efforts in combating corruption is essential, as this phenomenon is recognized as a global threat whose eradication is possible only through coordinated action and comprehensive implementation of international standards into domestic law.

Key words: corruption, socio-legal dimension, anti-corruption legislation, international standards, United Nations Convention against Corruption, legal nihilism, anti-corruption bodies, martial law, political will, prevention of corruption.

Постановка проблеми. Корупція є одним із найдавніших соціально-правових феноменів, що виник паралельно з формуванням владних відносин. Етимологічно термін «корупція» походить від латинського *corruptio* – псування, пошкодження, руйнування. Ще від часів античності це явище супроводжує суспільство, викликаючи осуд релігії та влади. Сьогодні корупція визнається однією з найсерйозніших загроз як для окремих людей, держав, так і для світового співтовариства. Вона підриває основи соціальних цінностей, справедливості та авторитет державної влади, створюючи небезпеку для національної безпеки й добробуту суспільства. З огляду на комплексний характер цього явища, науковці все частіше розглядають корупцію у соціально-правовому вимірі, тобто як проблему, що має одночасно правові та соціальні аспекти. Такий підхід створює можливість для більш ґрунтовного дослідження природи корупції, виявлення її детермінант і наслідків, а також для обґрунтування ефективних механізмів протидії на національному та міжнародному рівнях.

Мета статті полягає у науковому аналізі корупції як складного соціально-правового феномену в національному та міжнародному контексті, з'ясуванні її правової та соціальної природи, детермінант і наслідків, а також у визначенні та обґрунтуванні ефективних правових і соціальних механізмів протидії на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду, міжнародних стандартів і практики їх імплементації.

Стан опрацювання проблематики. У науковій літературі проблема корупції розглядається крізь призму поєднання правових і соціальних аспектів, що зумовлює необхідність комплексного підходу до її дослідження. У колективній монографії «Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження» [2] проаналізовано природу корупції, чинники її поширення, класифікаційні ознаки та соціально-правові наслідки. Л.Г. Удовика та І.О. Калугіна [4] узагальнили наукові підходи до визначення поняття «корупція» та розкрили зміст легальних дефініцій, звернувши увагу на їх вплив на правозастосовну практику. М.П. Пихтін [5] дослідив міжнародний досвід протидії корупції, оцінивши моделі правового регулювання у країнах ЄС, Північної Америки та інших регіонів. У дослідженні Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції України [8] проаналізовано соціально-правовий вимір корупції в Україні та її вплив на функціонування державних інститутів. Н.В. Сметаніна [9] розглянула особливості роботи уповноважених з антикорупційної діяльності у воєнний час, виокремивши нові виклики у безпековій сфері. Г.С. Буга [10] здійснила порівняльно-правовий аналіз зарубіжного досвіду запобігання корупції та визначила механізми, придатні для адаптації в Україні. Сукупність цих праць формує наукове підґрунтя для подальшого розвитку системи запобігання і протидії корупції.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі та нормативних актах немає єдиного універсального визначення корупції. Міжнародні документи подібно уникають, чіткого тлумачення цього терміну. Натомість у законодавстві України в 2011 р. було здійснено спробу дати визначення: згідно зі ст.1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» (у редакції, чинній до 2014 р.), корупція визначалася як «використання особою – суб'єктом відповідальності за коруп-

ційні правопорушення – наданих їй службових повноважень та пов’язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб» [1; 2, с. 17]. Визначення поняття «корупція», закріплене у Законі України «Про засади запобігання і протидію корупції» 2011 р., в основних положеннях збігається із дефініцією, що міститься у Законі України «Про запобігання корупції» 2014 р., хоча останній уточнює окремі аспекти об’єкта корупційного правопорушення та деталізує механізми реалізації службових повноважень у контексті одержання неправомірної вигоди. Корупція – це використання особою, зазначеною в частині першій статті 3 Закону, наданих їй службових повноважень або пов’язаних з ними можливостей з метою отримання неправомірної вигоди, або прийняття такої вигоди чи обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб; або, відповідно, обіцянка, пропозиція або надання неправомірної вигоди такій особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи можливостей [3]. Подібне визначення відображає суто правовий вимір корупції – як протиправного діяння, пов’язаного зі зловживанням владою або посадовим становищем заради приватної вигоди. У юридичному аспекті до корупції традиційно відносять хабарництво, підкуп посадовців, зловживання службовими повноваженнями, розкрадання державного майна, протекціонізм і інші правопорушення, що посягають на належне здійснення публічної влади [2, с. 17].

Водночас соціальний вимір корупції виходить за рамки формальної протиправності й охоплює етичні та культурні аспекти цього явища. Дослідники зазначають, що корупція має дуалістичну природу: вона «розпадається» на дві нерівні частини – моральні відхилення (порушення етичних норм) та правопорушення [2, с. 18]. З одного боку, це поведінка чиновників чи інших осіб, яка відхиляється від прийнятих соціальних норм заради особистої вигоди – тобто девіантна, аморальна поведінка. З іншого боку – це порушення конкретних правових заборон, передбачених законом (кримінальних чи адміністративних норм). Як слушно зауважував відомий кримінолог К. Фрідріх, «корупція – це поведінка, що відхиляється від панівних норм, зумовлена мотивом отримання особистої вигоди за суспільний рахунок» [4, с. 69]. Іншими словами, корупція поєднує соціальну девіацію (розклад моральних цінностей, толерування хабарництва в культурі) та правопорушення (злочинні дії, що підпадають під санкції закону). Саме через цю комплексну природу корупцію нерідко називають «дзеркалом суспільства, його моральної і правової чистоти», показником загального політичного, економічного та соціального стану країни [2, с. 21]. Така її природа зумовила існування різних підходів до аналізу: корупцію розглядають і як різновид злочинної діяльності (раціонально-правовий підхід), і як соціальне явище – «соціальну хворобу», що виникає через конфлікт між індивідуальними інтересами та суспільними цінностями. Обидва підходи доповнюють один одного, дозволяючи повніше зрозуміти сутність цього феномену.

Звернемо увагу, в різних країнах роль правового чи соціального підходу до корупції може відрізнятись. Дослідження М. Пихтіна показує, що такі держави як Німеччина, Франція, Італія, Канада, Фінляндія взагалі не містять у законодавстві чіткого визначення поняття «корупція» і не виокремлюють її як самостійну категорію правопорушень [5, с. 132]. Натомість акцент робиться на притягненні до відповідальності за конкретні злочини (давання/отримання хабара, шахрайство, зловживання службовим становищем тощо) без загальної дефініції. Такий підхід забезпечує певну гнучкість у реагуванні на корупційні прояви, враховуючи національні особливості та потреби [5, с. 133]. Україна ж, маючи власний історичний досвід масового поширення корупції, запровадила широке антикорупційне законодавство, що містить визначення, спеціальні склади злочинів та інституційні механізми протидії. Подібне законодавче врегулювання корупції в Україні покликане адаптувати національні підходи до міжнародних стандартів та забезпечити комплексний підхід до її запобігання і боротьби.

Корупція справляє глибокий деструктивний вплив на всі аспекти суспільного життя – політичний, економічний, правовий та моральний. У преамбулі Конвенції ООН проти корупції (UNCAC) підкреслено, що корупція становить серйозну загрозу стабільності та безпеці суспільств, підриває інститути демократії, моральні цінності та справедливість, ставить під загрозу сталий розвиток і верховенство права [6]. Корупція фактично руйнує суспільний договір між громадянами та державою, підірвавши довіру до владних інститутів і легітимність державної влади. Її вплив настільки всеосяжний, що в глобальному вимірі це явище дістало назву «світова пошесть». Як відзначає ОЕСР, корупція – це глобальна напасть, що накладає на суспільство витрати набагато більші, ніж суми хабарів чи розкрадених коштів. Вона призводить до появи неякісної інфраструк-

тури та послуг, гальмує розвиток ринків і підриває довіру до урядів та бізнесу [7]. Коли посадовці беруть хабарі, приміром, при будівництві доріг чи лікарень, страждає все суспільство – люди отримують гірші умови життя, а державні ресурси витрачаються неефективно.

Соціальні наслідки корупції проявляються як у матеріальній, так і в ціннісній площині. З одного боку, корупція поглиблює бідність і соціальну нерівність. Кошти, що могли б піти на покращення добробуту населення, осідають в кишенях корумпованих чиновників. У результаті ресурси країни використовуються не на загальне благо, а на збагачення вузького кола осіб. Як наслідок, навіть країни з багатими природними ресурсами залишаються бідними: в Анголі, Нігерії, Казахстані та інших державах величезні прибутки від нафти, алмазів чи газу осідають у корумпованій еліті, тоді як населення живе у злиднях [8]. Корупція фактично краде в громадян можливості для розвитку, породжуючи «парадокс багатства, що веде до бідності». З іншого боку, корупція призводить до деградації моральних основ суспільства. Коли хабарництво й кумівство стають «правилом гри», формується збочена система цінностей, де чесність і законність знецінюються. У суспільстві утверджується цинізм та правовий нігілізм: громадяни втрачають віру в справедливість закону, а службовці сприймають державну службу як джерело особистого збагачення. Це прояви явища, яке дослідники називають «соціальною корозією» влади [2]. У такій атмосфері правопорушення сприймаються як норма, а принципи доброчесності – як наївність.

Особливо небезпечним є вплив корупції на політичну систему та державне управління. Корумпованість влади веде до прийняття рішень в інтересах вузьких олігархічних груп всупереч публічним інтересам. Хабарі та «відкати» нерідко закладаються наперед у витрати бізнес-проектів, що свідчить про інституціоналізацію тіньових схем. Державні підприємства і ресурси розкрадаються через приватизацію «своїми людьми» за безцінь, як це сталося свого часу з рядом стратегічних об'єктів в Україні [8]. Корупція спричиняє професійну деградацію державного апарату: посади займають некомпетентні, але лояльні люди, процвітає клановість. У результаті ефективність державного управління різко падає, а громадяни втрачають доступ до якісних публічних послуг. Недарма під час повномасштабної війни корупційні ризики в секторах безпеки та оборони розглядаються як пряма загроза внутрішній безпеці держави [9]. Корумповані елементи в силових структурах можуть підривати обороноздатність країни, знижувати довіру міжнародних партнерів та суспільства до власної армії. Таким чином, корупція ставить під удар самі підвалини національної безпеки й суверенітету. Недаремно в Україні офіційно визнано, що корупція загрожуватиме національній безпеці та існуванню державності [8].

Корупція здатна естетично видозмінювати соціальний ландшафт, стаючи «ною нормою» життя, якщо їй не протидіяти. Українські науковці застерігають, що без належної протидії це явище прагне перетворитися на самостійний і вельми впливовий соціальний фактор, який дестабілізує увесь спектр політичних, економічних, соціальних і культурних процесів [10, с. 149-150]. Іншими словами, корупція може прорости у «тканину» суспільства настільки, що починає визначати правила гри в ньому, підміняючи собою легітимні соціальні інститути. Відтак, формування в суспільстві «культури несприйняття корупції» є критично важливим завданням. Міжнародні принципи доброго врядування наголошують на необхідності виховання в громадян нетерпимості до корупційних практик та утвердження етики прозорості і підзвітності влади [6]. Без зміни суспільних установок одні лише карально-правові заходи не принесуть сталих результатів, оскільки корупція глибоко вкорінена в соціальних взаємодіях. Тому подолання цього явища потребує не тільки покарання винних, але й соціальних змін – підвищення рівня життя і зарплат посадовців, спрощення адміністративних процедур, залучення громадськості до контролю за владою, формування атмосфери нетерпимості до хабарництва.

Попри глибоку укоріненість корупції в соціальній структурі, ефективна протидія цьому феномену можлива за умов консолідації зусиль державних інституцій і громадянського суспільства, а також за наявності системної міжнародної взаємодії. Правовий аспект антикорупційної діяльності охоплює формування цілісної нормативно-правової основи, забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні правопорушення та функціонування інституцій, здатних здійснювати виявлення і припинення корупційних проявів.

В Україні сформовано систему антикорупційного законодавства та органів. Прийнято нову редакцію базового Закону «Про запобігання корупції» (2014), який гармонізований з міжнародними стандартами. У Кримінальному кодексі України виокремлено главу про корупційні злочини (одержання неправомірної вигоди, зловживання впливом, незаконне збагачення тощо). Створе-

но спеціалізовані антикорупційні органи – Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) для формування антикорупційної політики та контролю за деклараціями, Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) для розслідування топ-корупції, Вищий антикорупційний суд для здійснення правосуддя у відповідних справах. Запроваджено інструменти фінансового контролю, відкриті реєстри декларацій посадовців, механізми захисту викривачів. Усе це свідчить про усвідомлення державою критичності проблеми та намагання вибудувати цілісну інституційно-правову систему протидії корупції. Проте самі лише закони та органи не гарантують успіху – необхідна ще й політична воля до змін та активна позиція громадянського суспільства. Досвід низки країн засвідчує, що вирішальним чинником успіху антикорупційних реформ є наполеглива політична воля керівництва держави до очищення влади. Також ефективними виявляються комплексні і принципові заходи, які поєднують репресивний (покарання), превентивний (усунення передумов) та просвітницький компоненти [10].

У міжнародному контексті боротьба з корупцією спирається на низку універсальних і регіональних документів та механізмів. Ключовим глобальним інструментом є Конвенція ООН проти корупції (2003), до якої приєдналися понад 180 держав, включно з Україною. Ця Конвенція проголосила, що корупція більше не є внутрішньою справою окремої країни, а транснаціональним явищем, яке зачіпає всі суспільства та економіки, тому міжнародна співпраця у сфері запобігання і контролю корупції є необхідною [6]. В рамках UNCAC держави зобов'язалися криміналізувати основні види корупційних діянь (хабарництво, розкрадання, відмивання доходів), вживати заходів для запобігання корупції (станданти доброчесності, антикорупційні органи, прозорість державних закупівель тощо), а також активно співпрацювати між собою – обмінюватися інформацією, надавати правову допомогу, здійснювати видачу правопорушників і повертати викрадені активи. Реалізація цих положень покликана усунути розрив між державами у можливостях переслідувати корупціонерів, адже корумповані посадовці часто ховають незаконні активи за кордоном або тікають від правосуддя до інших юрисдикцій. Спільні зусилля за Конвенцією забезпечують невідворотність покарання, навіть якщо злочин виходить за межі однієї країни.

Окрім Конвенції ООН, діють і інші важливі договори: Міжамериканська конвенція проти корупції (1996), Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію (1999) та Цивільно-правова конвенція (1999), Конвенція ОЕСР про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб (1997) [2; 6]. Наприклад, Конвенція ОЕСР уперше запровадила відповідальність за надання хабарів іноземним посадовцям, фокусуючись на «пропозиції сторони» корупції у міжнародному бізнесі [7]. Це дозволило притягати до відповідальності транснаціональні компанії та бізнесменів, які намагалися шляхом підкупу отримати контракти за кордоном – тобто боротися з корупцією не лише на стороні чиновника-отримувача, але і того, хто дає хабар. Таким чином створено більш рівні умови конкуренції в міжнародній торгівлі та інвестиціях [7]. Рада Європи, зі свого боку, заснувала Групу держав проти корупції (GRECO), що здійснює моніторинг виконання антикорупційних стандартів у державах-членах, включно з Україною. Такі механізми «peer review» (рівноправного оцінювання) стимулюють країни покращувати своє законодавство і практику, впроваджувати рекомендації експертів.

Попри наявність розгалужених міжнародних норм, проблема часто полягає у розриві між нормами і їх реалізацією на практиці. В багатьох країнах закони є, але їх виконання буксує через брак ресурсів або політичної волі. Як зазначає ОЕСР, ресурси та інституційна спроможність нерідко виявляються недостатніми для повного втілення ухвалених правил, тому потрібні постійні зусилля і взаємодопомога між державами [7]. Міжнародна співпраця тут відіграє ключову роль: обмін найкращими практиками, технічна допомога, спільні розслідування і взаємний тиск (через рейтинги, звіти) допомагають долати «розрив імплементації». Як приклад, успішним кейсом є співпраця України з західними партнерами у створенні антикорупційних органів і системи електронного декларування – ці реформи значною мірою відбулися за підтримки ЄС, США та інших донорів, що надали експертну та фінансову допомогу. Іншим прикладом міжнародної взаємодії є повернення викрадених активів: лише завдяки спільним діям правоохоронців різних країн можливо вистежити та конфіскувати гроші корумпованих політиків, розпорошені на офшорних рахунках. Таким чином, правовий вимір антикорупційної боротьби сьогодні виходить далеко за межі юрисдикції однієї держави і спирається на глобальну мережу нормативних актів і інституцій. Корупція визнана спільним ворогом людства, і проти неї формується колективна протидія.

Висновки. Корупція належить до числа найскладніших викликів сучасності, оскільки поєднує правові порушення і глибоко вкорінені соціальні девіації. Соціально-правовий підхід до аналізу цього явища дозволяє цілісно побачити його природу: як протиправного зловживання владою задля приватної вигоди, так і ширшого суспільного феномену, пов'язаного з девальвацією етичних норм, викривленням відносин між державою і громадянином. Корупція руйнує засади демократичного правопорядку, гальмує економічний розвиток, посилює майнову нерівність і породжує у громадян відчуття соціальної несправедливості. Вона підточує державу зсередини, ставлячи під загрозу її стабільність і безпеку. Не випадково в міжнародних документах наголошується, що корупція – це вже не внутрішня проблема окремої країни, а загальносвітове явище, яке потребує скоординованої реакції всього міжнародного співтовариства.

Досвід різних країн свідчить, що подолання корупції – процес тривалий і доволі складний. Успіх залежить і від удосконалення законів та невідворотності покарання, і від зміни суспільних цінностей, формування в населення нетерпимості до хабарництва, забезпечення прозорості влади. Там, де владні інститути відкриті для громадського контролю, де існує незалежна преса та активне громадянське суспільство, корупції важче пустити глибоке коріння. Наприклад, у скандинавських країнах (Швеція, Данія) високий рівень прозорості та суспільного контролю поєднується з політичною волею карати корупціонерів, що забезпечує мінімальний рівень цього явища. Навпаки, за відсутності політичної волі навіть найкращі формальні механізми залишаються на папері. Тому першочерговим чинником антикорупційної стратегії є демонстрація керівництвом держави рішучості викоринити корупцію, «нульова толерантність» до неї на найвищому рівні влади.

Для України питання протидії корупції є особливо актуальним як у внутрішньому вимірі, так і в контексті євроінтеграційних прагнень. Подолання корупції – одна з умов зміцнення національної безпеки, економічного поступу та відновлення довіри громадян до держави. Одночасно успіхи в антикорупційній реформі визначають міжнародну репутацію України та перспективи її інтеграції у світові та європейські структури. Таким чином, боротьба з корупцією – це вимога верховенства права, і необхідна передумова сталого соціального розвитку. Спираючись на кращий міжнародний досвід та власні уроки, Україна має продовжувати формування цілісної системи запобігання і протидії корупції – системи, в якій правові механізми підкріплюються соціальними змінами. Лише за таких умов можна сподіватися, що корупцію буде поступово витіснено з публічного життя, а принципи прозорості, доброчесності та справедливості утвердяться як реальні стандарти державного управління і суспільної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07 квіт. 2011 р. № 3206-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 40. Ст. 404. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>.
2. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І.О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 220 с.
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1700-18>.
4. Удовика Л.Г., Калугіна І.О. Поняття корупції: наукові підходи та легальне тлумачення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 67–71. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/13>.
5. Пихтін М.П. Міжнародний досвід протидії корупційним проявам. *Протидія корупції: європейський досвід та українські реалії*: тези міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 20–21 квіт. 2012 р.). Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2012. С. 130–135. URL: <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/karta-dokumentiv/category/142-conference-2012.html?download=514>.
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: ратифікована Законом України від 18 жовт. 2006 р. № 251-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 49. Ст. 600. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
7. Anti-corruption and integrity. OECD. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/anti-corruption-and-integrity.html>.

8. Корупція в Україні. Соціально-правовий вимір. *Західне міжрегіональне управління Міністерства юстиції України*. URL: <https://pzmrujust.gov.ua/napiamy-diialnosti/144-yurydychni-konsultatsii/465-koruptsiia-v-ukraini-sotsialno-pravovyi-vymir>.
9. Сметаніна Н.В. Сучасні виклики у діяльності уповноважених з антикорупційної діяльності в умовах воєнного стану. *Кримінально-правова протидія корупції у воєнній та повоєнній Україні: матеріали міжнар. наук. конф. (Харків, 24 листоп. 2023 р.)*. Харків: Право, 2024. С. 190–193.
10. Буга Г.С. Досвід зарубіжних країн в боротьбі із запобігання корупції. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 149–152. – DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.29>.